

III. QUY LUẬT ÂM DƯƠNG NGŨ HÀNH TRONG CÁC YẾU TỐ NGHỆ THUẬT TẠO HÌNH PHƯƠNG ĐÔNG VÀ TÂM SINH LÝ CON NGƯỜI VIỆT NAM

A. Những vấn đề xoay quanh quan hệ giữa nghệ thuật tạo hình và tâm sinh lý con người

Mối quan hệ giữa tâm sinh lý con người và nghệ thuật tạo hình đã được nhiều người bàn đến từ lâu, nhưng vẫn còn ở mức độ cảm tính, chung chung, mặc dù đã rất chính xác. Chẳng hạn như A-Ris-Tốt thì cho rằng người nghệ sĩ sáng tạo nghệ thuật trong những phút thần hứng, cảm xúc của họ hoà vào với ý niệm của thượng đế; Brăng-cu-xi cho rằng người nghệ sĩ là vua của chính mình, là nô lệ của công việc mình làm, là ông trời trong sáng tạo nghệ thuật; các hoạ sĩ bậc thầy thời Phục Hng thường khuyên học trò mình hãy lấy thiên nhiên làm người thầy mà học tập. Còn dân chúng thì coi những nghệ sĩ tài ba là những thiên tài.

Phải chăng khi nói về thượng đế, về ông trời, về thiên nhiên, thiên tài cũng chính là đã nói một quy luật *tương ứng, hài hoà, cân bằng* tuyệt diệu của tự nhiên. Ở Phương Đông người ta cho rằng nếu mất sự tương ứng, hài hoà, cân bằng của tự nhiên thì không còn sự sống trên thế gian này, vì thế nó là cái đẹp của tất cả mọi cái đẹp mà con người cảm nhận được.

Đối với các yếu tố nghệ thuật tạo hình, gần đây một số nhà khoa học làm thực nghiệm đã chứng minh chúng có sự tác động trực tiếp vào bản năng cảm quan của con người có tính quy luật.

Như thí nghiệm của Giáo sư P.răng-xoa Pa-ra, phó chủ nhiệm phòng vật lý ứng dụng của Viện bảo tàng lịch sử tự nhiên quốc gia Pháp đã nêu ở phần trước là một ví dụ.

Nếu bắt đầu từ những nhận xét chung nhất, hay từ những thực nghiệm khoa học như trên để đến có được một hệ thống quy luật về mối quan hệ nhiều mặt giữa tâm sinh lý con người với các biểu hiện của tự nhiên được dùng làm yếu tố trong nghệ thuật tạo hình, thì chẳng đường sẽ không thể là ngắn.

Cách học về nghệ thuật cái đẹp, học và làm nghệ thuật tạo hình ở Việt Nam hiện nay là học về ý nghĩa của cái đẹp, học thành tựu nghệ thuật tạo hình của loài người, học về các quy tắc và phương pháp làm tác phẩm nghệ thuật tạo hình. Đối với người làm nghệ thuật, cách chung nhất là học những thành công của các nghệ sĩ lớp trước, đem cộng với sức thể nghiệm của bản thân. Đó cũng là cách làm việc đúng nhất. Nhưng đáng tiếc thay, cách học và làm rất mầu mịch đó lại là phương pháp và kinh nghiệm của người Phương Tây.

Tôi không dám phủ nhận phương pháp và kinh nghiệm đó, nhưng đến nay, nhìn lại tôi thấy rằng phương pháp đó chưa đủ để ta làm được điều mong ước của các nhà hiền triết đã trao cho nghệ sĩ là quyền sáng tạo "ngang với Thượng đế".

Những nghệ sĩ tài năng có được sự sáng tạo "ngang với Thượng đế" do rất nhiều điều kiện mà thành, trong đó nổi bật lên hơn cả là năng khiếu của họ nhạy bén và mạnh mẽ, cảm nhận của họ đạt được ngang với sự *tương ứng, hài hoà, cân bằng* của tự nhiên và họ có đủ tài năng biểu hiện cảm xúc đó thành tác phẩm nghệ thuật. Làm sao có thể có một quy tắc, phương pháp đào tạo ra hàng loạt thiên tài. Trong lịch sử nghệ thuật tạo hình thế giới ở tất cả các giai đoạn như cổ Hy Lạp, La Mã, Phục Hưng, và sau đó ở tất cả các trường phái lập thể, siêu thực, ấn tượng, ánh sáng và hiện nay xu hướng sử dụng phương pháp đồng hiện v.v... bất kể là giai đoạn nào, cách biểu hiện nào cũng đều nảy sinh ra một số người tài tiêu biểu của trường phái ấy.

Những kinh nghiệm lịch sử làm cho khi nghĩ về nghệ thuật tạo hình, chúng ta phải tìm hiểu cả hai mặt, trước hết phải tìm hiểu những quy luật từ bản thân các yếu tố tạo hình tác động vào tâm sinh lý người, sau đó mới là những phương pháp sử dụng yếu tố đó thế nào cho hiệu quả. Nếu chỉ loay hoay tìm cách biểu hiện cảm xúc một cách thể nghiệm, thiết tưởng những kinh nghiệm có được về mặt này đã quá đủ, đến nỗi chúng ta khó tránh khỏi sự lặp lại những gì người trước đã làm. Trong khi đó con đường nghiên cứu, khai thác nhiều triển vọng kia đã rộng mở, đang chờ đón chúng ta, thế nhưng số người tìm về mặt này còn quá ít. Chỉ có và phải nạm được quy luật về mối quan hệ giữa tâm sinh lý người với các yếu tố nghệ thuật tạo hình mới giải quyết thoả đáng các vấn đề về

giá trị nghệ thuật của tác phẩm trong mối quan hệ giữa đối tượng miêu tả - nghệ sĩ - tác phẩm - người xem.

Về phía nền nghệ thuật cổ Phương Đông, nếu nhìn một cách khái quát toàn bộ, ta có thể thấy rằng tuy ở mỗi dân tộc, mỗi giai đoạn lịch sử, các đối tượng và cách miêu tả khác nhau, ở trên những chất liệu khác nhau, những khác nhau đó không hề làm mất đi cái đặc điểm chung là sức truyền cảm rất mạnh mẽ được bộc lộ ngay ở trong từng yếu tố tạo hình mà người nghệ sĩ đã chọn dùng trong tác phẩm. Những yếu tố đó có khi còn chất phác, mộc mạc, có khi đã được gọt dũa khéo léo, hay được quy cách hoá, nhưng tất thấy chúng đều gợi cảm, đều ưa nhìn đối với mọi người. Thậm chí, đã có những giai thoại về nhân vật trong tranh, tượng chung sống với người, hoặc vạn vật cùng với người và thần linh thưởng thức các tác phẩm nghệ thuật. Đã có người cho rằng nghệ thuật tạo hình Phương Đông là nghệ thuật của muôn loài.

Ta chẳng cần phải bàn cãi về những giai thoại và những nhận định trên, bởi vì sức quyến rũ của nền nghệ thuật này tới nay vẫn còn đang làm cho nó trở thành đối tượng tìm hiểu, học tập, thưởng thức cho những ai yêu thích nghệ thuật tạo hình, chẳng kể là người ấy sống ở Phương Đông hay Phương Tây.

Có người chưa quen với lối nghĩ của Phương Đông, họ chỉ nhìn vào cơ sở vật chất xã hội ở đây là nền kinh tế nông nghiệp thủ công, sơ khai, cuộc sống còn gắn bó quá nhiều vào tự nhiên, bị thiên nhiên chi phối, quyết định mà cho rằng nghệ thuật tạo hình ở đây là một hiện tượng bản năng, ngây ngô mà kỳ lạ, có nhiều màu sắc mê tín dị đoan, khó mà hiểu nổi.

Phải chăng cuộc sống còn gắn bó với tự nhiên, lối suy nghĩ chất phác, nên cảm quan bản năng nhờ đó được tôi luyện thành thực, đã thể hiện ra trong tác phẩm cũng như mọi công việc ở cuộc sống bình thường hàng ngày, và đã làm thành một bộ phận của cuộc sống con người ở đây.

Đối với nền nghệ thuật này chúng ta không còn có được tiểu sử các tác giả, không có những tài liệu do các tác giả tự nói về quan niệm của mình, hoặc người đương thời ghi lại những cuộc đàm thoại với các tác giả và hiểu về tác giả. Con đường duy nhất để chúng ta đi theo tìm hiểu là cách phân tích tác phẩm

nghệ thuật tạo hình như phân tích một sản phẩm do hoạt động thật sự của cá nhân tạo ra, trong đó có chứa đựng đặc điểm tâm sinh lý được vật chất hoá, đối tượng hoá.

Tìm ra quy luật về mối quan hệ theo cảm quan bản năng giữa tâm sinh lý với các yếu tố nghệ thuật tạo hình cũng không phải là ta đã hạ thấp tiêu chuẩn sáng tạo và thưởng thức nghệ thuật mà chính là chúng ta đã có được những tiêu chuẩn mực thước để loại trừ những cảm xúc sai lạc trong nhận thức con người, rèn giũa cho ý thức con người ngày càng cao đẹp, càng gần với "ý niệm của thượng đế" (theo Aristốt), hoà vào với "Đạo lớn của Vũ trụ" (theo Lão Tử).

Nếu nghệ thuật tạo hình cũng là hình thái ý thức xã hội thì rõ ràng hai chiều hướng nhận thức và phản ánh thế giới của hai nền nghệ thuật này ở Đông và Tây khác hẳn nhau. Một bên bắt nguồn từ thói quen tư duy phân tích, một bên bắt nguồn từ kinh nghiệm cảm quan trực tiếp, muốn nghiên cứu, đánh giá những vấn đề khác nhau ấy trước hết phải nhập vào được lối suy nghĩ của các thói quen khác nhau đó. Sự hiểu lầm về giới hạn vấn đề suy nghĩ, sẽ dẫn đến những đánh giá sai lạc hoặc đối nghịch nhau.

Để minh hoạ kinh nghiệm khi bắt đầu tiếp xúc với vấn đề mới, tôi xin ghi lại một câu chuyện ngụ ngôn cổ của Tàu, nhằm cùng nhắc nhở chúng ta thận trọng trước khi bước vào xem xét quy luật cổ Phương Đông.

Trong sách Thế thuyết có câu chuyện về Lưu Linh (khoảng 220-300) là một trong Trúc lâm thất hiền (bảy "hiền sĩ" thường họp nhau đàm đạo chung quanh cái bàn đặt trong khóm trúc). Câu chuyện ấy kể rằng Lưu Linh thường bị chỉ trích vì hay sống trần như nhộng trong nhà. Đáp lại lời chỉ trích, ông nói: "Ta lấy Trời đất làm nhà, lấy nhà làm quần áo, vì sao lại vào trong quần ta làm gì?" (Thiên 23) (Sách đại cương Triết học sử Trung Quốc trang 237 - 238).